

LITTERATUR

SVERIGES EKONOMISKA HISTORIA

Den uppfattningen att historikern har att ägna sina lärda mödor uteslutande åt sådana »Haupt- und Staatsaktionen», som i gammal tid ansågos som det höga dramats enda rätta ämnen, samt att ett sysslande med t. ex. ekonomisk historia skulle ha något speciellt partibundet över sig, är väl nu stadd i utdöende. Man tar knappast fel, om man antar, att vår egen tids erfarenheter härvidlag framkallat en nyorientering. Men även om Sveriges betydande 1800-talshistoriker till övervägande del inskränkte sig till att skriva riksdagsförhandlingarnas eller de diplomatiska aktionernas historia, finns det redan på den tiden en annan och viktig linje som forskningen följde; dess mest lysande företrädare var Hans Forssell, vars banbrytande verk om Sveriges inre historia under Gustaf I ter sig som en av 1800-talshistoriografiens märkligaste insatser. Denna linje fullföljes i Eli F. Heckschers stora framställning av Sveriges ekonomiska historia¹, vars två första band (på tillsammans inemot 800 sidor) nu föreligga och ha väckt en i allo berättigad uppmärksamhet.

Heckschers verk är en orädd prestation. Det är sällan en svensk historiker vågar ta ett så djärvt grepp. Förf. har velat ge en sammanfattning av andras och egna forskningar samt av egna synpunkter på Sveriges ekonomiska historia under hela nyare tiden, utan att avskräckas av att en sådan sammanfattning alltid får provisoriets karaktär. Hans verk måste komma att få en ytterst befruktande inverkan på svensk historieforskning, där just sådana grepp under en period av sträng forskningsspecialisering — för att inte säga försiktig speciminering — blivit alltför ovanliga.

Sveriges historia under 1500- och 1600-talen, den tid som Heckscher hittills hunnit behandla, har ett väldigt, episkt lopp, men bakgrunden till detta epos, dess miljö och förutsättningar, kan man först uppleva, när händelseförloppet lyftes ut ur det lufttomma rum, vari det alltför ofta inplacerats — alldeles särskilt gäller detta om stormaktstidens enorma kraftutveckling. Heckscher ställer som sin första uppgift att teckna utgångsläget, Vasatidens ekonomiska liv, och han gör detta i sitt första band, som han skrivit under huvudsynpunkten »medeltidshushållningens organisation».

Den första enorma omvälvningen i folkets ekonomiska liv ligger i en grå urtid, långt före de skriftliga källornas första oklara vittnesbörd: det var, då någon gång vid den yngre stenålderns början åkerbruk och boskapsskötsel för första gången bedrevs i Sverige, då brö-

¹ Eli F. Heckscher: Sveriges ekonomiska historia från Gustav Vasa. Första delen: Före frihetstiden, I—II. 1935—1936.

dets och mjölkens tidsålder grydde. Till den tidsåldern hör fortfarande 1500-talet. Byalagens liv, sådant vi kunna följa det i 1500-talets källmaterial, har gamla anor, och jordbruket och boskapsskötseln dominerade med oerhörd övervikt över alla andra näringsfång. Kungen, adeln, bönderna, ja även åtskilliga av de små städernas borgare — alla hade de sin näring och utkomst av åkern och betesmarkerna. Människornas liv följde på den tiden naturens växlingar åt, så nära att vi torde behöva anstränga vår fantasi avsevärt för att fatta det. De odlade sin råg och sitt korn, framför allt det sistnämnda sädeslaget, under ålderdomliga former. Sina småväxta kor, sina smärta och skarpsprungna svin, släppte de så tidigt som möjligt på våren ut på bete, dit djuren anlände i utmärglad tillstånd efter vinterns svältfödning. På sommaren slaktade man undan vad man inte kunde föda över kommande vinter, och sedan levde man till nästa vegetationsperiods början på förråden: det torra grova brödet och det salta köttet, likaledes på torr och salt fisk, som i den tidens hushållning säkert spelade en knappast överskattbar roll, liksom fisket i de otömda sjöarna och åarna säkert var en mycket viktig del av det dagliga arbetet. För att få ner den torra födan krävdes kvantiteter av öl, som för vår tids svenskar torde te sig sagolika — det är begripligt när man skulle ge sig i lag med det årsgamla salta köttet och det i stora engångsbak tillverkade brödet. — Så levde bonden på sin egen marks produkter från sommar till sommar; och så levde Sverige under 1500-talet i stort sett på sina egna produkter: vad man importerade var salt (till förrådshushållningen), humle (till ölbryggandet), tyg och lyxartiklar.

Heckscher kommer nu till det resultatet, att den kaloriförsörjning som bestods 1500-talets genomsnittssvensk, var av utomordentligt rikligt slag, betydligt rikligare än under följande sekel. Man kan redan nu se, att hans uppfattning av dessa frågor, sammanhängande med den bild han ger av tidens folkmängdsförhållanden och den mening han hyser om källmaterialet för livsmedelsanvändningen (utspisningsstaterna vid kronans gårdar), kommer att ge uppslag till en livlig diskussion om svenskarnas levnadsstandard under nyare tidens två första århundraden. Att bedöma riktigheten av de folkmängdsberäkningar, varpå förf. bygger, ställer sig ännu svårt, och om kronans utspisningsstater äga allmängiltighet för hela landet, är också en invecklad fråga. Men allt detta är problem som Heckscher ställt under debatt, inte slutgiltigt lösta problem: de äro i varje fall ställda på ett ytterst fruktbart sätt. — Om kalorierna voro många till antalet, var i varje fall födan både enformig och ofta, på grund av sin värnadsvärda men i dylika fall föga önskvärda ålder, direkt hälsovådlig: Heckscher har anfört ett fall, då Gustav Vasa föreskrev att skattesmör, som på grund av något glapp i organisationen råkat bli liggande i tre år (med trots den hårda saltningen lätt tänkbara följder), »skulle användas till utspisning åt de på slottet arbetande dalkarlarna, med deras sedan gammalt kända goda matsmältningsförmåga» — ett landsfaderligt tack för sist för dalupproren.

Det är omöjligt att dröja vid förf:s många undersökningar av olika sidor inom 1500-talets ekonomiska liv, vid penning- och kreditförhållanden, vid den stora prisrevolutionens återverkningar på Sverige, enligt Heckschers mening på allvar märkbara först vid sekelskiftet, vid den ekonomiska politiken, Vasatidens »försörjningspolitik». Det är dock värt att fästa uppmärksamheten vid en sida av denna försörjningspolitikens betingelser, som många gånger gör dess utslag fullt begripliga och möjliga att inordna i ett större sammanhang: dess intima förbindelse med den utrikespolitiska situationens skiftningar och frågan om rikets försvar.

Om landet vid 1600-talets början importerade salt, humle och kläde, exporterade det till gengäld smör och andra fettämnen, hudar och skinn, trävaror och tjära samt koppar och järn. Heckscher påpekar träffande, att medan förändringen till våra dagar varit mycket stor beträffande importen, gäller detta i mindre grad om exporten: »långt mer än på importsidan gäller det i fråga om exporten ganska ofrånkomliga grundföreteelser i svenskt näringsliv». Redan under 1500-talets senare del märkes en ökning i järnets och förhållandevis än mer kopparens andelar i utförseln. Ett nytt avsnitt av det ekonomiska epos, som vi här ha möjlighet att följa, tar därmed sin början: Sverige vinner sin första betydande ställning som exportör av metaller. Det börjar en ny tid med 1600-talet: Sveriges isolering brytes, hushållningen kommer under internationell påverkan, som Heckscher uttrycker saken. Sverige träder ut i europeisk storpolitik och europeisk hushållning. Hela denna process kan nu studeras i Heckschers mäktiga statistiska bilagor.

Sveriges stormaktsställning möjliggjordes ekonomiskt framför allt genom dess tillgång på järn och koppar, vilka under 1600-talet utgjorde den vida övervägande delen av landets export. De starkt stigande kopparpriserna vid århundradets början gynnade en forcerad produktion, och under många bekymmer och svårigheter från de styrandes sida lades kopparen delvis till grund för de långa krigsårens ekonomi. Nya tekniska procedurer, införda under 1600-talets förra del, praktiserades inom bergshanteringens olika grenar, en ström av utlänningar gick till Sverige — där de i regel snabbt nationaliserades — och det var i stor utsträckning dessa som släppte till behövt kapital. Härtill kom av allt att döma stor kreditgivning direkt från utlandet; det finns ett uttalande från auktoritativt håll, som Heckscher citerar: Sverige kan ej »komma fort i sin handel utan holländarnas kredit, som i Sveriges bergsbruk och fast alle svenskes näring så äro intresserade, att commercierna lika som med deras penningar drives». Det är omöjligt att här gå in på alla de märkliga problem som sammanhånga med denna process, och det må endast antydast, att Heckschers behandling av »kapitalanskaffning och företagsorganisation» utgör ett av de mest fängslande avsnitten i boken, vilket skulle kunna ge anledning till många instruktiva jämförelser med senare tiders ekonomiska liv. — Utrikeshandelns förskjutningar vittna hur allt lades om, proportionerna mellan importen av de olika

varorna blev delvis andra än under den föregående perioden. Sida vid sida med dessa förändringar och på många olika sätt förknippad med dessa, skedde en genomgripande anpassning efter »statshushållningens nya uppgifter» under stormaktstiden, och en ny näringspolitik, merkantilismens, bryter igenom.

Men med hela denna märkliga utveckling är det alltfört jordbruket och boskapsskötseln som försörjer befolkningens vida övervägande massa, och fortfarande med hjälp av de uråldriga metoderna: det nya som kommer till, är finnkoloniseringen och de stora herrgårdsbildningarna, säterierna, och om dessa senare anser Heckscher, att ej ens där någon mera markant förändring av jordbrukstekniken ägt rum. De kraftiga förändringarna inom 1600-talets bergshantering böra ej komma oss att glömma, framhåller han, att inom de verkliga huvudnäringarna oföränderligheten »var det karakteristiska för situationen». Ännu på 1600-talet kan livet i småstäderna, vilkas antal under denna period målmedvetet ökas, återspeglas i en så betecknande detalj som att några lösgående svin till stadsbornas stora bekymmer böka upp Stortorget. Det sker stora omvälvningar i de svenska böndernas liv på 1600-talet, men de ligga på ett annat plan än jordbrukets allmänna metoder.

Heckscher har ägnat dessa omvälvningar uppmärksamhet i översikter över folkmängds- och bebyggelseförhållanden samt välståndsutvecklingen (den senare frågans läge antydd ovan), och han markerar missväxternas och sjukdomshärjningarnas stora betydelse. I detta sammanhang upptas också till diskussion den roll som kriget spelat för folkmängden, särskilt då under Karl XII:s tid, där det med hjälp av det senare 1700-talets statistiska material är möjligt att nå resultat, som synas ofrånkomliga; Heckscher sammanfattar: det diskuterade materialet tyder på »att något *stort* manfall i själva stora nordiska kriget icke kan ha förekommit, och att detta särskilt är osannolikt i fråga om krigets senare del».

De utåt mest påtagliga förändringarna i de svenska böndernas läge under 1600-talet äro emellertid de som sammanhånga med först godsavsöndringarna och senare reduktionen — det svenska bondeståndets stora kris och dess övervinnande; och Heckscher har gett en utförlig och ytterst fängslande framställning av dessa frågor, med genomarbetande av förut känt material och med framdragande av nytt. Denna framställning är av stort intresse och skulle förtjäna en särskild diskussion; men det är tyvärr omöjligt att här närmare redogöra för hans tolkning av dessa händelseförlopp och för hans uppfattning av Karl XI:s återgång till ett ålderdomligare statshushållningssystem, med övergivande av den tidigare stormaktstidens försök att komma till rätta med »statshushållningens nya uppgifter.» Dessa utomordentligt betydelsefulla händelser studerar man emellertid med fördel i Heckschers verk, liksom hans instruktiva redogörelse för hur under och närmast efter reduktionen nya adliga godscomplex växte fram, en företeelse som på ett intressant sätt belyser »något ofta förbisett, nämligen att just tider av stora ekonomiska rubb-

ningar ofta ge tillfälle att bilda nya förmögenheter, därför att de låta många fiska i grumligt vatten».

Det har här endast varit möjligt att ge en antydan om vissa huvudlinjer i Heckschers verk — en uttömmande recension skulle nödgas komma in på så gott som alla sidor av denna tids liv i Sverige. Penningväsendet under 1600-talet får en utförlig behandling, de första ansatserna till en ekonomisk litteratur i Sverige uppmärksammas, ehuru, som förf. säger, »de avgörande bidragen till de ekonomiska idéerna i Sverige under 1600-talet härstammade från de olika offentliga yttrandena och överläggningarna, icke från litteraturen». Den intresserade, vilken måste påträffas inom många grupper — bland historiker, jurister, statistiker, näringslivets män —, överhuvud var och en som från en eller annan, praktisk eller teoretisk, utgångspunkt sysslar med Sveriges förgångna, måste gå till Heckschers eget, på olika sätt eggande verk. I en vidlyftig — föreläsningssmässig, skulle man kunna säga — men utomordentligt klar och logisk form finner man här vitala frågor i Sveriges historia under tvåhundra år framställda och diskuterade. Författaren poängterar ofta, att hans arbete ej kan eller vill vara en slutgiltig framställning; men »Sveriges ekonomiska historia» är i varje fall ett »stort verk», som ingen kan gå utom, och man inväntar med livligaste spänning den fortsättning, som man med kännedom om författarens forskarpersonlighet tryggt kan motse.

Ingevar Andersson.